

Збройні Сили України як базовий компонент воєнної організації держави

Андрій Єрмоленко,
майор, ад'юнкт кафедри
морально-пропагандистського забезпечення
Національної академії оборони України

Геополітичні зміни, що відбулися в світі на межі тисячоліть, обумовили трансформацію поглядів на вирішення багатьох аспектів людського існування. До них, зокрема, належать й одвічні питання війни і миру. У статті розглядається проблема оптимізації оборонної сфери України як один з неодмінних компонентів державотворення.

Відповідно до останніх військово-політичних викладок та реальних подій, цілі та мотиви локальних і регіональних воєн набувають нового змісту, динамічно змінюються засоби збройної боротьби та способи воєнного протистояння. Такі зміни істотно впливають на організаційно-штатну структуру, функції та завдання воєнної організації держави (ВОД) та її компонентів.

Аналогічні перетворення спостерігаються і у воєнній сфері України. Нагальною проблемою продовження державотворчих акцій у нашій державі є проблема оптимізації її оборонної сфери, приведення воєнної організації у відповідність із характером зовнішньо- і внутрішньополітичних загроз та викликів. Відтак, вимагає переосмислення низка проблем розвитку структурних елементів воєнної організації України, практичного використання їх можливостей у захисті національних інтересів. Логічно було б з'ясувати, який із компонентів (складових частин) національного варіанту ВОД є її основним, системоутворчим елементом.

Згідно із законодавчими актами України з питань національної безпеки [1], воєнна організація держави – це сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів країни від зовнішніх та внутрішніх загроз. Таке визначення дозволяє стверджувати, що ВОД структурно складається з двох підсистем (компонентів): системи органів державної влади (управлінсько-

регламентуючого компонента) та системи військових формувань (силового компонента).

Для визначення головного, базового елемента в системі військових формувань України доцільно провести їх порівняльну характеристику. На жаль, структуру ВОД вітчизняне законодавство не розкриває. Винятком є Концепція (основи державної політики) національної безпеки України від 16 січня 1997 року, проте цей документ втратив чинність.

Виходячи з наведеного вище визначення ВОД, до її силового компонента структурно входять всі військові формування, утворені відповідно до законів України. В Законі України „Про оборону України” від 5 жовтня 2000 року вказано, що військове формування – це створена відповідно до законодавства України сукупність військових об’єднань, з’єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у випадку збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій [2, с. 59].

Керуючись таким трактуванням, можна визначити, що до складу силового компонента воєнної організації України входять: Збройні Сили України (ЗСУ), Державна прикордонна служба України, Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України, військові підрозділи Управління державної охорони України, військові підрозділи Служби безпеки України, військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, інші військові формування держави.

Оскільки основним показником, що регламентує структуру, кількісний та якісний склад системи є її функціональне призначення і завдання, які вона виконує, то для визначення співвідношення військових формувань у системі ВОД буде логічно провести порівняння їх функцій та завдань. Основні функції військових формувань ВОД, відповідно до чинного законодавства України [3], наведено в **таблиці 1**.

Основне функціональне призначення власне ВОД визначає Закон України „Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 року: „Забезпечення оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидія зовнішнім загрозам воєнного характеру”.

З огляду на те, що основним призначенням ВОД як сукупності силових структур є ведення війни та підготовка до неї, доцільно також розглянути завдання її силових елементів у мирний час та в період підготовки і ведення бойових дій. Ці завдання викладені у Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента України №648 від 15 червня 2004 року. Згідно з цим документом:

**Збройні Сили України як базовий
компонент воєнної організації держави**

Андрій Єрмоленко

Таблиця 1

Основні функції військових формувань ВОД

Військове формування	Основні функції військових формувань
Збройні Сили України	Оборона України ; захист її суверенітету , територіальної цілісності і недоторканності .
Державна прикордонна служба України	Забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні .
Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України	Охорона та оборона важливих державних об'єктів , перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України , охорона виправно-трудова і лікувально-трудова установ , а також участь в охороні громадського порядку та боротьбі зі злочинністю .
Військові підрозділи Управління державної охорони України	Здійснення державної охорони органів державної влади України , забезпечення безпеки посадових осіб та об'єктів , визначених Законом України „Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб“ від 4.03.1998 року .
Військові підрозділи Служби безпеки України	Захист державного суверенітету , конституційного ладу , територіальної цілісності , економічного , науково-технічного і оборонного потенціалу України , законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб , посягань з боку окремих організацій , груп та осіб .
Військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій	Здійснення захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру , наслідків Чорнобильської катастрофи , рятувальної справи та пожежної безпеки .

Основними завданнями ЗС України у мирний час є: здійснення розвідувальної та інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах оборони держави; підтримання військ (сил) у постійній бойовій і мобілізаційній готовності; несення бойового чергування; проведення заходів з оперативної, бойової, мобілізаційної та гуманітарної підготовки військ (сил) до виконання завдань за призначенням; здійснення заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки; участь у здійсненні заходів з підготовки до територіальної оборони; участь у створенні, підготовці та нагромадженні мобілізаційних ресурсів і непорушного запасу; участь у нагромадженні озброєння, військової техніки, інших матеріальних ресурсів у непорушному запасі та мобілізаційному резерві, а також створенні резерву військово-навчених людських ресурсів; надання

допомоги центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування в проведенні пошукових та аварійно-рятувальних робіт під час ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; участь у виконанні міжнародних договорів України щодо контролю над озброєнням; участь у заходах з міжнародного співробітництва (на двосторонніх і багатосторонніх засадах) та у міжнародних миротворчих операціях.

Завданнями інших військових формувань та правоохоронних органів у мирний час є участь у стратегічному плануванні застосування Збройних Сил України, здійснення разом із Збройними Силами підготовки та забезпечення готовності до спільних дій з метою оборони держави.

Основними завданнями ЗС України в особливий період до початку збройної агресії є: активізація розвідки з метою своєчасного попередження Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України про можливу збройну агресію та приведення у вищі ступені бойової готовності військ (сил); посилення охорони і захист державного кордону, захист повітряного простору; створення та нарощування угруповань військ (сил) на загрозливих напрямках, у тому числі проведення стратегічного розгортання (часткового або повного) ЗС України.

Основними завданнями інших військових формувань та правоохоронних органів в особливий період до початку збройної агресії визначено: участь у прикритті стратегічного розгортання Збройних Сил України та у веденні територіальної оборони держави; участь в евакуації населення з прикордонних районів на напрямках можливої збройної агресії.

Основні завдання Збройних Сил України в особливий період у випадку збройної агресії є такими: проведення стратегічного розгортання Збройних Сил України та створення угруповань військ (сил) для відсічі збройній агресії; відбиття нападу агресора з повітря, суші і моря та недопущення вторгнення угруповань його військ (сил) на територію держави; ведення операцій і бойових дій з метою завдання поразки військам (силам) агресора, його розгрому та створення умов для укладення миру; ліквідація (локалізація, нейтралізація) збройного конфлікту в разі його виникнення.

Завдання інших військових формувань та правоохоронних органів в особливий період у разі збройної агресії є такими: участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану; участь у виконанні завдань територіальної оборони; захист населення, об'єктів економіки та інфраструктури від впливу засобів ураження, застосованих агресором.

Як бачимо, виконання основних заходів щодо підготовки та відсічі збройної агресії покладається на ЗС України, які безпосередньо проводять операції та бойові дії з метою оборони країни. Інші військові формування сприяють Збройним Силам у виконанні ними завдань, здійснюють їх

**Збройні Сили України як базовий
компонент воєнної організації держави**

Андрій Єрмоленко

пріоритетне забезпечення та інші повноваження у сфері оборони України згідно із законодавством.

Отже, порівняння основних функцій та завдань силових елементів в контексті виконання основного призначення ВОД дає змогу з'ясувати, що **провідним елементом воєнної організації української держави за функціональним призначенням є Збройні Сили України.**

Наочним підтвердженням цієї тези може бути кількісна характеристика ЗС України та інших військових формувань, викладена в Стратегічному оборонному бюлетені України на період до 2015 року [4, с. 25]. Станом на 2004 рік співвідношення кількості особового складу військових формувань наведено в **таблиці 2).**

Таблиця 2
Співвідношення особового складу військових формувань ВОД

Військове формування	Кількість особового складу	
	всього	в службовців
Збройні Сили України	355 000 осіб	265 5000 осіб
Державна прикордонна служба України	50 000 осіб	42 000 осіб
Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України	43 2000 осіб	41 450 осіб
Військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій	82 000 осіб	53 900 осіб

Що стосується озброєння та військової техніки, то такого потенціалу, який мають ЗС України (наведено в **таблиці 3**), інші компоненти ВОД не мають.

Оскільки розглядаємо ВОД як систему, то одним з основних питань є організація управління нею в цілому та її компонентами. Так, в Законі України „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” від 28 січня 2004 року говориться, що „Воєнна організація держави – охоплена єдиним керівництвом сукупність...”. Але в жодному законі чи нормативному акті конкретно не визначено, хто здійснює це керівництво. В нормативно-правовій базі є певні розбіжності, але це вже окрема тема.

Спробуємо з'ясувати, як здійснюється керівництво ЗСУ та іншими військовими формуваннями під час виконання ними завдань щодо основного функціонального призначення ВОД.

Таблиця 3

Кількісні показники основного озброєння та військової техніки

Вид озброєння та військової техніки	Кількість (одиниць)
Танки	1790
БМП	2270
Гармати і міномети (калібру понад 100 мм.)	2080
Бойові літаки	270
Бойові кораблі і катери	30
Судна і катери забезпечення	97

Згідно з Конституцією України (п. 17, ст. 106) та іншим чинними документами [5], Верховним Головнокомандувачем ЗС України є Президент України. Але не вказано, хто керує всією ВООД. У Воєнній доктрині України відзначено, що „в особливий період стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами Президент України здійснює через ставку Верховного Головнокомандувача (у разі її створення), робочим органом якої є Генеральний штаб Збройних Сил України, а безпосереднє керівництво ЗСУ в мирний та воєнний час здійснює Головнокомандувач ЗС України”. Відповідно до цього закону, „головним військовим органом з питань планування оборони держави, управління застосуванням Збройних Сил України, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами... у межах, визначених законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України є Генеральний штаб Збройних Сил України”.

Аби з'ясувати питання підпорядкування військових формувань під час підготовки і ведення оборони як основного завдання ВООД, звернемося до Закону України „Про оборону”. В його ст. 12 чітко регламентовано:

Діяльність і управління іншими військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами, які, відповідно до своїх повноважень, беруть участь в обороні держави, здійснюються згідно із законодавством.

Інші військові формування, утворені відповідно до законів України, та відповідні правоохоронні органи:

узгоджують з Генеральним штабом ЗС України їх програми розвитку

**Збройні Сили України як базовий
компонент воєнної організації держави**

Андрій Єрмоленко

в частині, що стосується оборони держави, а також плани підготовки їх органів управління, з'єднань і частин, призначених для підпорядкування органам військового управління в особливий період та виконання завдань територіальної оборони;

здійснюють під керівництвом Генерального штабу ЗС України планування застосування органів управління, з'єднань і частин, призначених для підпорядкування органам військового управління ЗС України в особливий період та виконання завдань територіальної оборони, надають Генеральному штабу ЗС України необхідну для цієї роботи інформацію;

здійснюють разом із ЗС України підготовку та забезпечують готовність до спільних дій з метою оборони, беруть участь у створенні єдиної системи управління та всебічного забезпечення на особливий період;

узгоджують з Генеральним штабом оперативні-стратегічні вимоги до озброєння та військової техніки, військово-технічного майна, його якісні та кількісні показники, спільно з Міністерством оборони України розробляють державну програму розвитку озброєння і військової техніки та формують державне оборонне замовлення;

узгоджують з Міністерством оборони України програми підготовки військових кадрів, вживають заходів щодо оптимізації системи військової освіти;

в особливий період відповідним органам військового управління ЗС України підпорядковуються визначені в установленому порядку Генеральним штабом ЗС України органи управління, з'єднання, частини та установи інших військових формувань.

Отже, ми з'ясували, що в мирний час всі силові структури ВООД не мають єдиного керівництва, але у сфері підготовки до оборони країни свою діяльність узгоджують з Генеральним штабом ЗС України, під його керівництвом здійснюють планування оборони та беруть участь у створенні єдиної системи управління на особливий період. Що ж стосується особливого періоду, то органи управління, з'єднання, частини та установи інших військових формувань підпорядковуються відповідним органам військового управління ЗС України в порядку, визначеному Генеральним штабом. Це свідчить про основоположну роль ЗС України та їх Генерального штабу в процесі підготовки та ведення оборони держави.

Підсумовуючи, можна сказати, що **провідним компонентом ВООД є Збройні Сили України як гарант воєнної безпеки країни.**

На початку становлення України як демократичної правової держави її Збройні Сили становили частку Радянської Армії колишнього СРСР і сприймалися лише як необхідний атрибут державності. Вони налічували майже 900 тисяч чоловік особового складу, функціонально і структурно відповідаючи вимогам часів холодної війни. Така армія не відповідала як

проблеми державотворення

проблеми державотворення

геополітичним реаліям, так й економічним можливостям України. Тому основні зусилля держави були спрямовані на формування основ ЗС України та значного скорочення їх чисельності. Протягом десятиріччя армію було скорочено більш як на 400 тисяч чоловік. З її складу виведено велику кількість озброєння і військової техніки [4, с. 22].

Однак конкретного програмового документа, який би регламентував скорочення ЗС України та їх приведення до вимог часу, у перші роки незалежності розроблено не було. Лише у січні 1997 року Указом Президента України введено в дію Державну програму будівництва та розвитку ЗС на період до 2005 року. Однак суттєві зміни, що відбувалися у світі наприкінці 1990-х років, обумовили уточнення цієї програми, і вже в липні 2000 року було затверджено Державну програму реформування та розвитку ЗС України, теж розраховану до 2005 року. Статистичні дані [4, с. 22] скорочення бойового та чисельного складу ЗС України (згідно з цим документом) подано у таблиці 4.

Таблиця 4

Скорочення бойового та чисельного складу ЗС України

Найменування	1992 рік	2000 рік	2004 рік	Різниця
Особовий склад				
Всього	900 000	400 000	355 000	-545 000
Військовослужбовців	720 000	310 000	265 500	-454 500
Цивільний персонал	180 000	90 000	89 500	-90 500
Основні види озброєння				
Танки	6 500	4 000	1 790	-4 710
БМП	7 000	5 000	2 270	-4 730
Гармати і міномети калібру > 100мм	7 200	4 000	2 080	-5 120
Бойові літаки	1 500	680	270	-1 230
Бойові кораблі і катери	6*	35	30	+121
Судна і катери забезпечення		103	97	

* Наявність до розподілу Чорноморського флоту

Отже, ми підійшли до розгляду питання: який вигляд на сьогодні мають ЗС України як базовий елемент військової організації України?

Відповідно до ст. 1 Закону України „Про Збройні Сили України” від 5 жовтня 2000 року, „Збройні Сили України – це військове формування, на яке, відповідно до Конституції України, покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Збройні Сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України”.

Крім виконання основної функції, з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України, відповідно до закону, в межах,

**Збройні Сили України як базовий
компонент воєнної організації держави**

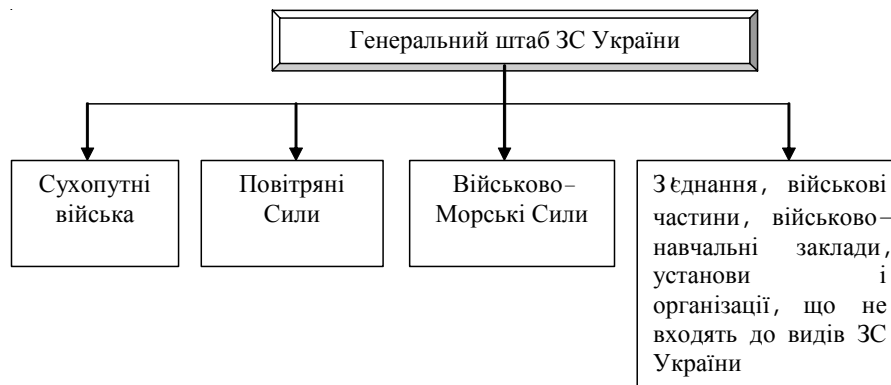
Андрій Єрмоленко

визначених указами Президента України, що затверджуються Верховною Радою України, можуть залучатися до: здійснення заходів правового режиму воєнного і надзвичайного стану; посилення охорони державного кордону України і виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу України та їх правового оформлення; ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; надання військової допомоги іншим державам, а також брати участь у міжнародному військовому співробітництві та міжнародних миротворчих операціях на підставі міжнародних договорів України та в порядку і на умовах, визначених законодавством України.

Нині ЗС України структурно мають такий склад [4, с. 24]: Генеральний штаб ЗС України; види ЗС України: Сухопутні війська, Повітряні Сили (відповідно до Закону України „Про внесення зміни до статті 3 Закону України „Про Збройні Сили України” від 3 червня 2004 року, Військово-Повітряні Сили та Війська протиповітряної оборони перейменовано на Повітряні Сили), Військово-Морські Сили; з'єднання, військові частини, військово-навчальні заклади, установи та організації, що не входять до видів ЗС України (схема 1).

Схема 1

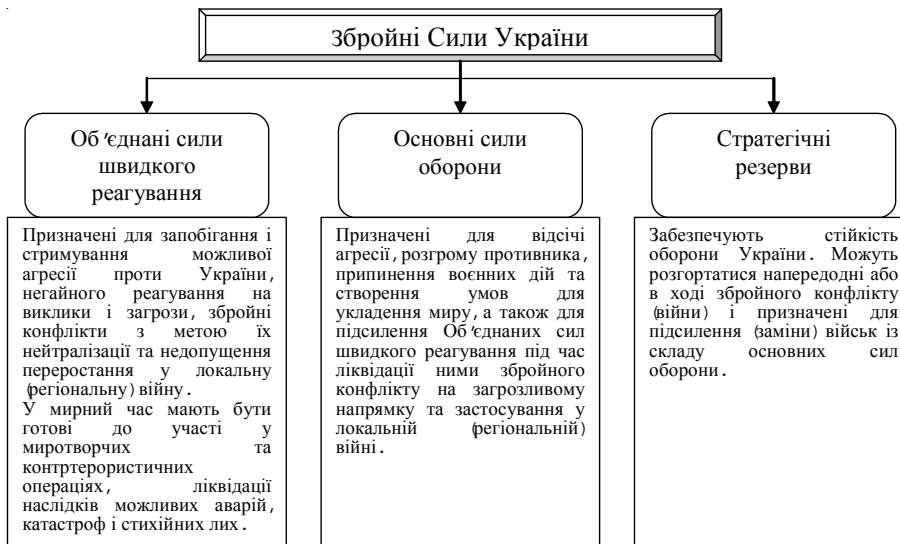
Структура Збройних Сил України

За функціональним призначенням ЗС України поділено на три структури: Об'єднані сили швидкого реагування (ОСШР), Основні сили оборони, Стратегічні резерви (схема 2) [4, с. 24]. При цьому, ОСШР перебувають у стадії створення, яка (за планом) повинна завершитися 2006 року.

Схема № 2

Функціональні структури Збройних Сил України

Загальна штатна чисельність особового складу ЗСУ (на січень 2004 року) складала 355000 осіб, у тому числі 265500 військовослужбовців та 89500 осіб цивільного персоналу (таблиця 5) [4, с. 25].

Таблиця 5

Штатна чисельність особового складу ЗС України

Особовий склад	МО України	ГШ ЗС України	СВ	ПС	ВМС	ЧБП
Всього	1760	980	166900	94650	25940	64720
Військовослужбовці	1020	760	125600	77000	19600	41520
Цивільний персонал	740	220	41350	17650	6340	23200

Нинішні ЗС України за своєю структурою та кількісними показниками значно відрізняються від Збройних Сил зразка 1992 року. Проте за якісними показниками вони ще далекі від ідеалу. Насамперед це стосується технічного переозброєння армії. Показово, що за всю історію розбудови ЗС України було закуплено лише 20 автомобілів і 17 одиниць ракетно-артилерійського озброєння, не отримано жодного танка, літака чи гелікоптера [6, с. 38]. На сьогодні стан озброєння та військової техніки (ОВТ) характеризується швидкими темпами морального і фізичного

**Збройні Сили України як базовий
компонент воєнної організації держави**

Андрій Єрмоленко

старіння (понад 60 % ОВТ експлуатуються понад 15 років) [4, с. 28].

Обраний Україною курс на євроатлантичну інтеграцію, її наміри брати активну участь у європейській політиці безпеки та оборони, інтенсивне використання нових технологій в управлінні військами (силами), оснащенні Збройних Сил ОВТ, існуючий стан в оборонній сфері викликали нагальну потребу у прискоренні реформування ЗС України.

Щоб виправити ситуацію, яка склалася, було проведено оборонний огляд. Це дало змогу визначити сфери, в яких потрібно інтенсифікувати проведення реформ. Розроблено Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року, який містить основні напрямки та шляхи досягнення майбутнього обрису ЗС України.

Головною метою реформування ЗС України є приведення їх у відповідність до змін середовища безпеки та можливостей держави, а також забезпечення здатності виконувати нові місії та завдання, що впливають з політики безпеки і оборони держави.

Відтак можна зробити **висновок**, що воєнна організація України структурно має дві підсистеми (два компоненти): підсистему органів державної влади (управлінсько-регламентуючий компонент) та підсистему військових формувань (силовий компонент). До силового компоненту ВОД входять усі військові формування, утворені відповідно до законів України.

Проведення порівняльного аналізу функцій і завдань військових формувань, їх кількісного і якісного складу дає змогу стверджувати, що базовим елементом ВОД є ЗС України, покликані захищати суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність України. Вони є важливим атрибутом суверенної держави.

Нині ЗС України перебувають у стані реформування для приведення їх у відповідність до змін середовища безпеки та можливостей держави.

Література:

1. Закон України „Про основи національної безпеки України” // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. С. 351.
2. Закон України „Про оборону України” // Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. – К.: „Азимут-Україна”. – 2003. – 1008 с.
3. Закон України „Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб” // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - №35. С. 236; Указ Президента України „Питання Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи”; Закон України „Про Збройні Сили України” // Законодавство України з питань військової сфери. Збірник

проблеми державотворення

проблеми державотворення

законів та інших нормативно-правових актів. – К.: „Азимут-Україна”. – 2003. С.72; Закон України „Про Службу безпеки України” // Відомості Верховної Ради України. – 1992 - №27, С. 382; Закон України „Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України” // Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. – К.: „Азимут-Україна”. – 2003. С. 184.

4. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року: (Біла книга України). – К.: Аванпост-прім. – 2004. – 98 с.

5. Конституція України // К.: Парламентське видавництво, 1997. – 100 с.; Закон України „Про оборону України” // Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та інших нормативно-правових актів. – К.: „Азимут-Україна”. – 2003. С. 58; Воєнна доктрина України // Національна безпека і оборона. – 2004. - № 8. С. 5.

6. **М. Сунгуровський.** Оборонно-промисловий комплекс України: проблемні питання розвитку. // Національна безпека і оборона. – 2004. - № 8. С. 37.